

Adalet, İhsan ve Müsamaha

19. YÜZYILIN BAŞLARINDA KUDÜS

Adalet, İhsan ve Müsamaha
19. YÜZYILIN BAŞLARINDA KUDÜS

Abdullah Çakmak

Yayın No:

Araştırma Serisi:

ISBN:

1. Basım, Ağustos 2020

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir

Editör: Alaaddin Dolu

Son Okuma: Fatih Güvendi

Kapak: Abdullah Fuad Kılınçlı

İç Tasarım: T. Erdal Kara

© **İLEM Yayınları 2020**

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık

Sertifika No.: 26482

İskitler / Ankara

Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

Adalet, İhsan ve Müsamaha

**19. YÜZYILIN BAŞLARINDA
KUDÜS**

Abdullah Çakmak

ilem
YAYINLARI

1995'te Hakk'a kavuřan
merhum babam Yusuf ÇAKMAK'a

İçindekiler

Kısaltmalar Dizini ix

Grafikler Dizini..... xi

Teşekkür xii

Giriş xvii

Birinci Bölüm

ADALET: KUDÜS’TE SİYASETİN NABZI 1

FRANSA’NIN MİSİR’İ İŞGALİ ESNASINDA KUDÜS3

Kudüs’te Alınan İlk Tedbirler 6

Kudüs Mutasarrıfı Ebulmerak Muhammed Paşa’nın

Fransız İşgaline Karşı Faaliyetleri 8

Kariyerle Beraber Gelen Rekabet: Ebulmerak Muhammed

Paşa-Cezzar Ahmed Paşa Mücadelesi 21

Sonun Başlangıcı: Ebulmerak Muhammed Paşa’nın

Vehhâbilerle Mücadelesi 22

FRANSIZ İŞGALİ SONRASI KUDÜS 27

Kudüs’te 1808 İsyancıları ve Sonrası Gelişmeler 27

Gayrimüslim Reayanın Ağır Vergi Propagandası: 1825

İsyanı 38

MEHMED ALİ PAŞA İSYANI VE KUDÜS 46

Mehmed Ali Paşa’nın Mısır’daki Yükselişi ve İsyanı 46

İsyana Giden Süreçte ve İsyan Döneminde Kudüs 55

İkinci Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN KUDÜS MÜSLÜMANLARINA

İHSANI	63
KUDÜS MÜSLÜMANLARI	65
<i>Dini Kimlik ve Unvanlar</i>	65
<i>Seçkin Aileler</i>	68
<i>Hukuki Temsil Organı: Kudüs Kadılığı</i>	74
KUDÜS VAKIFLARI	76
<i>Kadim Vakıflar: Var Olamı Muhafaza Etmek</i>	77
<i>Yeni Kurulan Vakıflar (1798-1841)</i>	84
<i>Vakıf Cihetleri/Görevleri</i>	93
<i>İşletme Usulleri</i>	100
KUDÜS SURRESİ	108
<i>Surrenin Kudüs Yolculuğu</i>	111
<i>Kudüs Surresinin Gelirleri</i>	116
<i>Surre Cemaatleri</i>	120
<i>Surre Hissedarları</i>	121
DİVAN-I HÜMÂYUN VE KUDÜS MÜSLÜMANLARI	130
<i>Vakıf</i>	133
<i>İdari Denetim</i>	139
<i>Miras ve Borç Davaları</i>	142

Üçüncü Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİNE

MÜSAMAHASI	147
KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİ	149
<i>Yahudiler</i>	150
<i>Hristiyanlar</i>	153
İNANÇ VE İBADET ÖZGÜRLÜĞÜ	155
<i>Hukuki Dayanak</i>	155
<i>Kilise Organizasyonu</i>	157
DİVAN-I HÜMÂYUN VE KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİ	178
<i>Vakıf</i>	181
<i>İdari Denetim</i>	183
<i>Miras ve Borç Davaları</i>	190

Sonuç 195

Kaynakça 201

Ekler 217

Dizin 229

Kısaltmalar Dizini

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AE. SMHD. II.	: Ali Emiri Tasnifi Sultan II. Mahmud
AE. SSLM. III.	: Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Selim
AHK. ŞM. d.	: Şam Ahkâm Defterleri
ASK. MHM. d.	: Askerî Mühimme Defterleri
b.	: bin/bint
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. ADL.	: Cevdet Tasnifi Adliye
C. AS.	: Cevdet Tasnifi Askerî
C. DH.	: Cevdet Tasnifi Dâhiliye
C. EV.	: Cevdet Tasnifi Evkaf
C. HR.	: Cevdet Tasnifi Hariciye
C. ML.	: Cevdet Tasnifi Maliye
CBÜ	: Celal Bayar Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi
ed.	: Editör
HAT.	: Hatt-ı Hümâyün
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
KK. d.	: Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri
KLS. d.	: Kilise Defterleri
KŞS.	: Kudüs Şerhiye Sicilleri
MHM. d.	: Mühimme Defterleri
no.	: Numara
SR. d.	: Surre Defterleri
thk.	: Tahkik
T SMA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TT. d.	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih Yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
VGMA.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vs.	: Vesaire
yy.	:Yüzyıl

Grafikler Dizini

Grafik 1:	Hayrî ve Aile Vakfı Türlerine Göre Kudüs Vakıfları (1798-1841)	31
Grafik 2:	Vakıf Kuran Yerel Aileler	80
Grafik 3:	Kudüs'te Seçkin Aileler Tarafından Kurulan Aile Vakıfları	80
Grafik 4:	Surrenin Gönderildiği Yerlere Göre Hisse Dağılımı	98
Grafik 5:	Surrenin Seyyid(e) ve Şerif(e) Unvanlarına Göre Dağılımı	103
Grafik 6:	Surrede Hisse Sahibi Olan Kişilerin Ailelere Göre Dağılımı (1799)	104
Grafik 7:	Kudüs Surrelerinin Cinsiyete Göre Hisse Dağılımı.	107
Grafik 8:	Kudüs Müslümanlarıyla İlgili Ahkâm Defterlerindeki Kararlar	110
Grafik 9:	Kudüs Gayrimüslimleriyle İlgili Ahkâm Defterlerindeki Kararlar	144

Teşekkür

2010 senesinde başlayan ve dört yıl kadar süren Osmanlı Arşivi'ndeki memuriyet hayatım bana eşsiz bir deneyim kazandırdı. Hazine-i Evrak'ın içinde olup da küreği tersinden daldırmak olmazdı. Ben de bu nimete kayıtsız kalmadım ve paleografide kendimi daha da geliştirerek Osmanlı bürokrasisini birincil kaynaklardan anlamaya çalıştım. Bunun yanında arşiv sadece Türkiye'nin değil dünyanın birçok ülkesinden önemli tarihçilerin buluşma noktasıydı. Çalışma saatlerinin el verdiği ölçüde tarihçilerle ilmî sohbetlerde bulunmak bu nimeti benim için daha da değerli kıldı. İşte elinizdeki kitap, bana bahşedilen bu nimetin bir şükrüdür. Arşivde çalıştığım süre zarfında tecrübelerinden istifade ettiğim tüm uzman arşivcilere ve ilmî sohbetlerini özlemle anımsadığım araştırmacı tarihçilere teşekkürler.

Bu kitap, 2014'te başlayan ve yaklaşık beş yıl süren doktora çalışmamın bir ürünüdür. Danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Güler, idari görevinin sebep olduğu yoğun mesaisine rağmen beni bile şaşırtacak derecede çalışmalarımı yakından takip etti. Tez konusunu belirleme aşamasında yaşadığım gelgitlerde bana balık tutmayı öğrettiğini, yaptığım araştırmalar sonunda yanıma kâr ka-

lan literatür bilgisini fark edince anladım. Nihayet Kudüs tarihine yöneldiğimde kendi çalışma sahalarından biri olması dolayısıyla muhterem hocam çalışmama epey katkı sağladı. Teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş ve Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Dolu yaptıkları çalışmalarla Türkiye’de Osmanlı Kudüs’ü literatürüne önemli katkı sağlıyorlar. Tez jürimde de yer alan kıymetli hocalarımla gerek kendi yayınlarından gerekse paylaştıkları kaynaklardan oldukça istifade ettim. Ayrıca çalışmama yönelik eleştiri ve önerileri ufuk açıcıydı. Teşekkürler. Elindeki kaynakları hiç düşünmeden benimle paylaşanlardan biri de Şerife Eroğlu Memiş’ti. Bu kaynaklardan tezimde oldukça istifade ettim. Teşekkür ederim.

Yazım aşaması bittikten sonra çalışmamın bir edebiyatçı gözüyle okunmasına ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacın giderilmesi için başvuracağım kişi ise Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi’nden kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik’ti. Birlikte Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde çalıştığımız yıllarda hoş sohbet kişiliğiyle bende derin izler bırakan muhtereme, çalışmamı baştan aşağı okuyarak önemli katkılarda bulunduğu için teşekkür ederim. Birçoğuyla aynı vakitte doktora yapmamıza rağmen kurum arkadaşlarımla yeri geldiğinde kurum işlerini üstlenerek yaptıkları fedakârlıklar unutulmaz. Hepsine teşekkürler.

Kitabın basımı için aracı olan 2018 Kudüs ziyareti refiklerimden Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil Üçer’e ve basım aşamasında ilgilerini eksik etmeyen başta Mehmet Beydemir olmak üzere tüm İLEM ekibine teşekkür ederim.

Babamın henüz on yaşımdayken vefatıyla geride bıraktığı beş evladını en güzel şekilde yetiştiren anneme ve bana duydukları güvenle her zaman yanımda olduklarını hissettiren kardeşlerim Arzu Sarı, Zeynep Çelik, Betül Akyürek ve Ayşenur Şahin’e teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmaya başladığımda kızım Havle Nisa iki yaşında, oğullarım ise henüz dünyaya gelmemişlerdi bile. Üç kişilik ailemize Yusuf ve Mehmet Akif'in de katılmasıyla sayımız beşe ıktı. Tabii ki bu durum babanın evdeki sorumluluğunun artması anlamına geliyordu. Ancak fedakr anneleri, Kudüs yolcusu bir babanın bu sorumluluğunu da kısmen üstlenmesini bildi. Belki de bu yüzden teşekkürlerin en büyüğünü eşim Fatma akmak ve üç meleğimiz hak ediyor.

Afyonkarahisar, 2020
Abdullah akmak